

‘ડયૂરો’ વાર્તામાં બોલીનો વિનિયોગ

કિરીટ દૂધાતનો વાર્તાસંગ્રહ ‘બાપાની પીંપર’ ‘સાહચર્ય પ્રકાશન શ્રેણી’ હેઠળ પ્રકાશિત થતાં પુસ્તકોમાંનો એક છે. આ વાર્તાસંગ્રહમાં અગિયાર વાર્તા સમાવિષ્ટ છે. આ પ્રત્યેક વાર્તામાં સૌરાષ્ટ્રી બોલીનો લહેકો સતત અનુભવાય છે. અનુઆધુનિક સાહિત્ય એ મૂળ સુધી પાછા જવાની પહેલ છે. અહીં પરંપરા અને નવીનતા સાથે ચાલે છે. અનુઆધુનિક સાહિત્યમાં કથા, ઘટના સાંપ્રત છે પણ સંવેદના સનાતન છે. એટલે બોલીનો વિનિયોગ એ અનુઆધુનિક સાહિત્યની પ્રમુખ લાક્ષણિકતાઓમાંની એક છે. બોલીની આ મીઠાશ કિરીટ દૂધાતની વાર્તાઓનું પણ મજબૂત પાસું છે. આ સંગ્રહની ૧૧ વાર્તાઓમાંની એક વાર્તા ‘ડયૂરો’માં બોલીની સાહજિકતા સંવેદનાને વ્યક્ત કરવામાં ઉપયોગી થઈ રહે છે.

‘ડયૂરો’ એટલે ગળા કે છાતીમાં રુંધામણ. આ તળપદો શબ્દ વાર્તાના હાર્દને સચોટ રીતે વ્યક્ત કરે છે.

‘ડયૂરો’ વાર્તા પ્રથમ પુરુષ એકવચનમાં કહેવાઈ છે. લેખકના કિશોરાવસ્થાના સંસ્મરણોની વાત અહીં છે. આ પ્રતીકાત્મક વાર્તા છે. જીવરાજભાઈને ઘેર કથાનાયક જાય છે વાર્તાનો આરંભ ત્યાંથી થાય છે. અને જીવરાજભાઈનાં પત્ની પ્રભાભાભી પોતાની સાથે કરિયાવરમાં જે ગોદડી લાવ્યા હતાં કથાનાયક તેના પર બેસે છે. અને વાર્તા અતીતમાં ગતિ કરે છે. પ્રભાભાભી જાજરમાન વ્યક્તિત્વ ધરાવતાં હતાં. વાર્તાકાર કિશોરાવસ્થામાં હોય છે ત્યારે તેના કાકાના દીકરા જીવરાજભાઈ પ્રભાભાભીને પરણીને આવે છે. અને કથાનાયક તેમનાથી પ્રભાવિત થઈ જાય છે. પીઠીથી ચમકતું એમનું શરીર, લાંબી ડોકમાં પહેરેલો મોરહાર અને લંબગોળ મોં તથા તેમના ગાલમાં પડતા ખંજન – પ્રભાભાભીનું આ બધું જ કથાનાયકને આકર્ષિત કરે છે. પ્રભાભાભી સાથે નાયક જાતભાતની વાતો કરે છે, વાર્તા કરે છે. અને જીવરાજભાઈ ઘરે હોય કે ના હોય તે તેમને મળવા પહોંચી જાય છે. પ્રભાભાભી માટે જાતીય આકર્ષણ પણ નાયક અનુભવે છે જે કદાચ કિશોરાવસ્થાની સંવેદના અથવા લાગણીનો ઉભરો પણ કહી શકાય. એકવખત જીવરાજભાઈ પ્રભાભાભી પર હાથ ઉપાડે છે ત્યારે વાર્તાનાયકને ગુસ્સો આવે છે પણ નાની ઉમરને કારણે પોતાના દાદા પાસે જીવરાજભાઈની માર ખવડાવશે તેવી ઈચ્છા રાખે છે. સમય જતાં નાયક શહેરમાં ભણવા જાય છે અને સરકારી નોકરીમાં લાગે છે. પ્રભાભાભીની સુંવાળી યાદોને નાયક સાથે લઈને જાય છે. સમય વીતતાં એક દિવસ નાયક ગામમાં પાછા આવે છે ત્યારે જાણે છે કે પ્રભાભાભીનું અવસાન થયું છે. ત્યારે એ જીવરાજભાઈને મળવા જાય છે જોકે આ મુલાકાત પાછળ જીવરાજભાઈનું દુઃખ વહેંચવાનો એમનો કોઈ ઈરાદો નહોતો. કેમકે જીવરાજભાઈ તો બીજી વાર પરણી ચૂક્યા હતા. નાયક તો પોતાની સ્મૃતિઓને તાજી કરવા ત્યાં જાય છે. ત્યાં પ્રભાભાભીની સુગંધ હજુ પણ છે કે નહિ તે ચકાસવા જાય છે. ત્યાં જઈને નાયકનો ભૂતકાળ તાજો થઈ જાય છે અને તે રડી પડે છે. જીવરાજભાઈ કહે છે, “ઈ તો બધું ઈશ્વરના હાથમાં છે, રોયે શું દાડો વળે?” જીવરાજભાઈ પાણી લાવીને આપે છે પણ નાયકનું રુદન રોકાતું નથી. તેમનાં ડૂસકાં બંધ થતાં નથી. જીવરાજભાઈ ફરી કહે છે – ‘જો પરભા

મરી ગઈ એને આ હોળીએ બે વરહ થાહે. તરત તો મનેય બહુ યાદ આવતી હતી. પણ હવે ઈ ભૂલી જાઈ ઈ જ બહેતર.’ પણ કથાનાયકનો તો જાણે મન પરથી કાબુ જતો રહ્યો હતો. તેનું રડવાનું ચાલુ જ હતું. જીવરાજભાઈ ગુસ્સે થઈને જોરથી એક લાફો કથાનાયકને મારી દે છે. જીવરાજભાઈની ધોલના થડકાથી મારી છાતીમાં જામેલો ડયૂરો પરને હેઠો બેસી ગયો હોય એવું લાગ્યું. કથાનાયક પોતાના ઘરે જવા નીકળે છે ત્યાં વાર્તાનો અંત આવે છે.

સંસ્મરણો રૂપે ગતિ કરતી આ વાર્તામાં બોલીગત શબ્દોનો સુંદર વિનિયોગ થયો છે. ‘ડયૂરો’ શીર્ષક જ પ્રતીકાત્મક બને છે. ગળામાં ભરાયેલી આ રૂંધામણ માત્ર પ્રભાભાભીના મૃત્યુની નથી પણ તેમના જવાથી કિશોરાવસ્થાની સ્મૃતિઓ પણ જતી રહે છે તેને લીધે થતા ખાલીપાની છે. કેટલીક રૂંધામણ એવી હોય છે જેનું વર્ણન શબ્દમાં શક્ય નથી હોતું ત્યારે ગળામાં આ ડયૂરો બાઝે છે.

પ્રભાભાભીના વર્ણનમાં જ ‘હાડેતી’ શબ્દ લેખક વાપરે છે. વળી પીઠીનો પીળો ધમરક એમના શરીરે ચડ્યો છે એમ કહીને એમના રૂપની ચમક વર્ણવે છે. આ ‘ધમરક’ શબ્દ સૌરાષ્ટ્રની સાથે સાથે કચ્છી બોલીમાં પણ વપરાય છે. વળી ગોદડી માટે કેટલો સરસ શબ્દ ‘ઘડકી’ અહીં વપરાયો છે. પ્રભાભાભીના કરિયાવરમાં આવેલી આ ‘ઘડકી’ પર બેસીને જ નાયકનું હૃદય જોરથી ઘડકે છે ને ! ‘વિના’નું ‘વન્યા’, ‘નહી’ – ‘ને’, ‘આપણા’ – ‘આપડા’, ‘ન રહ્યું’ – નો ર્યું’, ‘કહો’- કયો’ જેવા તળપદા સૌરાષ્ટ્રી રૂપો અહીં સહજતાથી વપરાયા છે. વળી અનુઆધુનિકતા બોલીમાં ક્યાં દેખાઈ તો કાઠીયાવાડી લહેકામાં અહીં અંગ્રેજી શબ્દોનો પ્રયોગ પણ કેટલી સહજતાથી વણાઈ ગયો છે.

- “ મને મોટાબા પર દાઝ ચડી, નકામા હાડેતી હાડેતી કરીને ઠકારાણા જેવી બાઈની વેલ્યુ ડાઉન કરે છે.”
- “આપડા પ્રભાભાભી, ઈ ઓફફ થઈ ગ્યા.”

વળી અહીં ‘સ’નો ‘હ’ જે કાઠીયાવાડી બોલીની લાક્ષણિકતા છે એ પણ સતત દેખાયા કરે છે. ‘વાંસો કરી દઉં’ એને બદલે ‘વાંહો કરી દઉં’ કે પછી ‘પાંસળી’ની જગ્યાએ ‘પાંહળી’. ‘સાથે’ – ‘હાર્યો’, ‘માણસ’ – ‘માણહ’

‘અ’ નો ‘ઓ’ (વરવહુ – વરવોવ)

‘મ’ નો ‘વ’ (ધૂમાડો – ધુંવાડો)

‘હ’ નો લોપ (બહેતર – બે’તર)

‘ઝગડા’ માટે ‘વડછડ’ જેવો રવાનુકારી શબ્દપ્રયોગ કર્યો છે. કળશિયો પાણીમાં જાય અને જે અવાજ આવે એના માટે કેટલો સરસ શબ્દપ્રયોગ – ‘ ડખોળાટ’.

જીવરાજભાઈના સ્વભાવની તોછડાઈને દર્શાવવા એવા જ બોલીગત શબ્દો લેખક વાપરી જાણે છે. જેમકે પોતાની બીજી વહુ ક્યાંક બહાર ગઈ છે અને ઘણીવાર સુધી આવી નથી તો, “ હાળી, હજી નો આવી, ક્યાંક પટકવા ચડી ગઈ હશે.”

વળી, અહીં લેખકની ઉપમા શક્તિ પણ સરસ ખીલી છે. જીવરાજભાઈના હાથે માર ખાઈને પ્રભાભાભીની પરિસ્થિતિનું વર્ણન લેખક કૈક આમ કરે છે, “ પવનની ઝાપટથી મોલ સાવ જમીન સરસો થઈ જાય એમ ડૂસકું ભરતી વખતે પ્રભાભાભી કમ્મરમાંથી વળી જતાં હતાં. બેય હાથ ધોવાઈને સાવ ચોખ્ખા થઈ જાય એટલા આંસુ એમણે પાડેલાં.”

તો પછી ડૂસકા મૂકતા નાયક પર અકળાઈને, - “ છાનો રઈ જા કઉ છું, કયું નો શું સખીની જેમ પલપલિયાં પાડ્યે રાખે છે ! વળી પાછા શે’રમાં સરકારી નોકરો ફૂટે છે, આવા હોતા હશે !”

બોલીનો આ વિનિયોગ વાર્તાકાર કિરીટ દૂધાતની વાર્તાકલાનું જમાપાસું છે. સૌરાષ્ટ્રના અમરેલીના વતની એવા કિરીટ દૂધાત ‘ડયૂરો’ જેવા થોડામાં ઘણું કહી જનારા તળપદા શબ્દનો એટલો સહજ અને સચોટ વિનિયોગ કરે છે કે મનોવૈજ્ઞાનિક લક્ષણો ધરાવતી તેમની આ વાર્તા ‘ડયૂરો’ થોડામાં ઘણું કહી જાય છે. કાઠિયાવાડી લહેકામાં કિશોરાવસ્થાના સુંવાળા સ્પંદનોને લેખક નિખાલસતાથી રજૂ કરી શક્યા છે જે આ વાર્તાનું જમાપાસું છે.

ડૉ. નિયતિ અંતાણી

આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર

ગુજરાત આર્ટ્સ એન્ડ કોમર્સ કોલેજ

અમદાવાદ

Copyright © 2012 - 2019 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat